

บทคัดย่อ

โครงการวิจัย เรื่อง การสร้างการเรียนรู้เพื่อฟื้นฟูภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงของชุมชนประมงพื้นบ้านบางแห่ง ในพื้นที่จังหวัดปัตตานี มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย คือ

1. เพื่อจัดทำทำเนียบภูมิปัญญาการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านแต่ละประเภท ในชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในจังหวัดปัตตานี
2. เพื่อศึกษากระบวนการการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านแต่ละประเภท ในชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมาย และความสัมพันธ์ของเครื่องมือประมงพื้นบ้านกับวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชน
3. เพื่อศึกษาแนวทางและรูปแบบการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อฟื้นฟูภูมิปัญญาการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านแต่ละประเภท ในชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมาย

ผลการวิจัยพบว่า

(1) ทำเนียบภูมิปัญญาการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านแต่ละประเภท

ผู้รู้/ปราชญ์ชาวบ้านจากชุมชนประมงพื้นบ้านในด้านการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน มีอยู่ทั้งหมด 20 ราย ซึ่งมีความสามารถในแต่ละด้านแตกต่างกันไป ส่วนใหญ่จะเป็นชาวประมงพื้นบ้านที่มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ มีความคิดชอบค้นหาความจริง ช่างสังเกตและนำสิ่งที่พบเห็นมาเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริงซ้ำแล้วซ้ำเล่าในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และมีการสรุปบทเรียนนำมาเป็นความรู้ให้คนเห็นได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ความเป็นปราชญ์ชาวบ้านในที่นี้ไม่ได้อยู่ที่ความฉลาดของปัญญาที่เกิดจากการกระทำ แต่เกิดจากความรักที่มีแรงบันดาล

(2) การประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านแต่ละประเภท

เครื่องมือประมงแบบพื้นบ้านที่ใช้กันในชุมชนบ้านปาตาบูดี มีอยู่ 17 ชนิด คือ

1. เบ็ดตกหมึก	2. เบ็ดปลาอินทรี	3. เบ็ดราว
4. ลอบปู 2 ชั้น	5. แหกุ้ง	6. แหปลา
7. อวนลอยกุ้ง 3 ชั้นชนิดต่อ	8. อวนลอยกุ้ง 3 ชั้น	9. อวนจมปู
10. อวนปลากระบอก	11. อวนปลาทราย	12. อวนปลากระพง
13. อวนปลาทุเร	14. อวนปลาทุ	15. อวนปลากระเบน
16. อวนปลาจระเม็ด	17. อวนปลากด	

การประดิษฐ์เครื่องมืออวน มีเทคนิคของการทำเครื่องมือประมงโดยมีหลักใหญ่ๆ อยู่ 2 ขั้นตอน ก่อนที่จะนำเครื่องมือนี้ไปใช้จับสัตว์น้ำได้ คือ 1.เทคนิคของการถักอวน สำหรับเครื่องมือ

ประมงบางประเภท เช่น อวนลอยกุ้ง 3 ชั้น อวนปลากระบอก 3 ชั้น และ 2. เทคนิคการผูกอวน คือ การประกอบอวนด้วยตะกั่วและทุ่น

(2.1) เทคนิคการประกอบอวน

การประกอบอวนด้วยการผูกตะกั่วและทุ่นจะต้องเหมาะสมพอดีกับการจะจับสัตว์น้ำแต่ละชนิด ซึ่งจะต้องสอดคล้องกับการเคลื่อนไหวของสัตว์น้ำ เทคนิควิธีการผูกตะกั่วจึงมีความเหมือนและแตกต่างกันไปของการจับสัตว์น้ำในแต่ละชนิด เช่น จะจับปูม้า ซึ่งเป็นสัตว์น้ำที่ชอบเคลื่อนไหวจะต้องผูกตะกั่วให้มีน้ำหนักมาก และใส่ทุ่นน้อยๆ เพื่อให้อวนอยู่กับที่เพื่อให้ปูที่ชอบเคลื่อนไหวเคลื่อนตัวมาหาอวน เช่นเดียวกันกับอวนปลาทราย ที่ปลาทรายเป็นสัตว์น้ำที่ไม่ชอบอยู่กับที่ เวลาตกใจจะว่ายหนีอย่างรวดเร็ว เทคนิคการผูกตะกั่วและทุ่นจึงต้องสัมพันธ์กันอย่างพอดี คือ ตะกั่วจะต้องมีน้ำหนักให้สามารถยึดอวนให้อยู่กับที่ ทุ่นที่ใช้จะต้องไม่มากจนเกินไปที่จะทำให้เป็นตัวดึงดูดให้อวนลอยไปกับกระแสน้ำ

(2.2) การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการเข้าถึงทรัพยากร

ในการเข้าถึงทรัพยากร นอกจากการประดิษฐ์เครื่องมือประมงแล้ว ชาวประมงพื้นบ้านต้องมีความรู้และความเข้าใจถึงลักษณะที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ ลักษณะการหากินและวิธีการใช้อวนเพื่อใช้จับทรัพยากรแต่ละประเภท ยกตัวอย่างเช่น หากชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีต้องการใช้อวนจับสัตว์น้ำประเภทกุ้ง พวกเขาจะต้องเรียนรู้ถึงลักษณะเฉพาะของกุ้งว่ามีวิถีความเป็นอยู่อย่างไร ออกหากินอย่างไร ชอบอาศัยอยู่ในพื้นที่ลักษณะใดในท้องทะเล ภายหลังจากนั้นจึงนำอวนไปจับสัตว์น้ำในบริเวณดังกล่าว

จึงอาจจะกล่าวได้ว่า ในการสร้างเครื่องมือประมงของชาวประมงพื้นบ้านนั้นไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือประเภทใด หัวใจหลักก็คือ เครื่องมือประมงนั้นจะต้องมีขนาดตาอวนขนาดใหญ่เพียงพอที่สัตว์น้ำขนาดเล็กสามารถหลุดรอดไปและมีโอกาสเจริญเติบโตจนเป็นตัวเต็มวัยก่อน นอกจากนี้เครื่องมือประมงที่ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีใช้มักจะหมุนเวียนไปตามฤดูกาล เมื่อหมดช่วงฤดูกุ้งก็จะหมุนเวียนไปทำอวนปู ซึ่งจะทำให้สัตว์น้ำประเภทกุ้งได้มีโอกาสฟื้นตัว เพาะฟักตัวเองได้ หมุนเวียนเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ

(3) แนวทางและรูปแบบการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อฟื้นฟูภูมิปัญญาการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน

(3.1) รูปแบบการเรียนรู้ภูมิปัญญาที่มีมาจากอดีต

การประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านนั้น เป็นภูมิปัญญาที่มีมาตั้งแต่อดีต มีการสะสมองค์ความรู้มาอย่างต่อเนื่องยาวนาน และชุมชนก็ได้มีกระบวนการในการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาในหลายวิธีการด้วยกันให้กับคนรุ่นใหม่ในชุมชนซึ่งเนื้อหาสาระที่แตกต่างกันก็จะทำให้วิธีการในการเรียนรู้มี

ความแตกต่างกันไปด้วย แต่อย่างไรก็ตามรูปแบบการเรียนรู้เหล่านี้ก็ยังคงดำรงอยู่มาจนถึงปัจจุบันโดยอาจจะมีความเข้มข้นมากขึ้นแตกต่างกันไปในแต่ละครัวเรือนแต่ละชุมชน ดังนี้

การเรียนรู้ในเรื่องการดำรงชีวิตโดยการแสดงบทบาทตามเพศของตนเอง ส่วนใหญ่จะเป็นการเรียนรู้ในเรื่องเชิงเทคนิค กระบวนการเรียนรู้ในการจัดเวลาที่ทำให้เด็กมีพฤติกรรมไปตามเพศของตน เช่น การเรียนรู้ในเรื่องของทะเล การทำมาหากินในท้องทะเล มักจะเป็นหน้าที่ของพ่อหรือผู้ใหญ่เพศชาย ในขณะที่หากเป็นในเรื่องการขายสัตว์น้ำที่ผู้ชายจับมาได้จากท้องทะเล รวมทั้งการประดิษฐ์เครื่องมือประมงและการซ่อมแซมเครื่องมือประมงบางประเภทก็จะเป็นหน้าที่ของแม่หรือผู้ใหญ่เพศหญิง

(3.2) รูปแบบการเรียนรู้ภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในยุคปัจจุบัน

- **การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านโรงเรียนชาวประมงพื้นบ้าน** เป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของผู้มีความรู้ทั้งมากและน้อยมาถ่ายทอดให้กันและกัน ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาประมงพื้นบ้านนั้นเป็นรูปแบบของการถ่ายทอดจากบุคคลสู่บุคคลเป็นหลัก

- **การเรียนรู้ผ่านสื่อ** โดยชุมชนได้มีการถ่ายทอดความรู้เรื่องการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านผ่านช่องทางของสื่อ เช่น ป้ายนิเทศการเรื่องเครื่องมือประมงพื้นบ้าน, การพาสื่อมวลชนลงพื้นที่เพื่อนำเสนอข้อมูลของชุมชนสู่สาธารณะชน

ผลที่เกิดในระหว่างการปฏิบัติการวิจัย ทำให้ชุมชนสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาที่อยู่บนพื้นฐานของความรู้มาก สอนคนรู้น้อย โดยไม่เกี่ยวข้องกับเพศวัยหรือคุณวุฒิ เป็นการเรียนรู้ด้วยเอื้ออาทร ต้องการให้ความรู้กับผู้อื่นอย่างแท้จริง การดำเนินงานวิจัยที่มีในเรื่องการอบรมองค์ความรู้ภูมิปัญญาในประเด็นต่างๆดังกล่าวมา และมีการปฏิบัติการจริง ทำให้สิ่งที่ชุมชนคาดหวังและต้องการคือ ชุมชนได้สืบสานและฟื้นฟูภูมิปัญญาประมงพื้นบ้านของชุมชนให้คงอยู่และเป็นที่รู้จักของสาธารณะชน

สรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ในเรื่องภูมิปัญญาการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน เป็นองค์ความรู้ภูมิปัญญาเดิมของชาวประมงพื้นบ้านที่มีการสืบสานมาหลายชั่วอายุคน โดยแต่ละคนก็จะมีเทคนิควิธีการแตกต่างกันไป ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับการถ่ายทอดความรู้ แต่สิ่งที่สำคัญคือ กระบวนการสร้างการเรียนรู้เป็นการสร้างการเรียนรู้ที่เป็นไปในลักษณะของการแบ่งปันความรู้ คนที่รู้มากกว่าพร้อมที่จะสอนให้คนที่รู้น้อยกว่าด้วยความเต็มใจ และเป็นความรู้ที่สามารถถ่ายทอดและแบ่งปันให้กับคนทุกกลุ่มทั้งภายในและภายนอกชุมชนได้ตลอดเวลา